

BALÁZS GÉZA

BESZÉLŐ ÁLLATOK

INTERANIMÁLIS – INTERSPECIÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ

A BESZÉLŐ ÁLLAT: ETNOLINGVISZTIKAI UNIVERZÁLÉ

Beszélő állat nincs. A néhány szót megtanuló papagáj sem beszél. Az állatoknak nincs – emberi értelemben vett – nyelve, nyelvhasználata. Kommunikálni (jeleket adni) azonban tudnak. Az állatok „nyelve”, „beszéde” mégis szinte az egész emberiség számára elképzelhető jelenség. Az ember ősidők óta hiszi, hogy az állatok tudnak „beszélni”, értik egymást. Az ember kezdetektől fogva úgy „beszél” az állatokhoz, mintha értenék őt, s bizonyos esetekben az állatok válaszolnak is.

A Föld minden népénél, mítoszokban, mondákban, mesékben, vagyis alapvető történetekben az ember tud beszélni az állatokkal, és beszél is velük. Ezt a nyelvészetben etnolingvisztikai univerzáléknak, azaz antropológiai nyelvi egyetemlegességnek nevezzük. A hiedelem gyökerére VÁRKONYI (2009: 345.) így világít rá: ez is nyoma annak, hogy valaha ember és állat értette (érthette) egymást, vagyis ez a hiedelem ősidőkbe nyúlik vissza. Ezt bizonyítani nem lehet, ám föltételezni igen, s az is igaz, hogy az ember jelentéskereső lény, minden jelben jelentést vél fölfedezni. Ha a Várkonyi-féle, egyébként megragadó és roppant „humánus” (vagy akkor inkább „animális”?) hipotézist nem is tudjuk bizonyítani, az „állatok beszéde”-jelenség felhívja az emberiség figyelmét arra, hogy az állatok a társai, ő (az ember) is az állatvilág része.

Állat–ember kapcsolatában a leglényegesebb különbséget a nyelvhasználatban látjuk. Az ember beszél, az állatok nem beszélnek. Van nemcsak ember–ember (interperszonális), hanem állat–állat (interanimális), sőt korlátozottan állatfajok (pl. kutya–macska közötti kommunikáció, és nyilvánvaló, hogy létezik ember–állat közötti (interspeciális) kommunikáció is. (Ha az embert is az állatok egy fájának tekintjük, akkor az ember–állat, pl. ember–kutya kommunikáció ugyanolyan jelenség, mint a kutya–macska kommunikáció, vagyis interspeciális.)

Az állatok „beszéde”, „nyelve” jelenség mai értelemben antropomorfizmus – az állatokat felruházzuk emberi viselkedésformákkal (tágabb értelemben azonban, az embert az állatvilág részének tekintve a jelenség neve: zoomorfizmus). A görög eredetű zoomorfizmus azt jelenti: állatalakúság. Például isten megtestesítése állat alakjában, vagy például állat-

alakban való megjelenés, állattá változás (népi hiedelmekben, népmesékben). Tehát a Föld minden népénél, mítoszokban, mondákban, mesékben, vagyis alapvető történetekben az ember tud beszélni az állatokkal, és beszél is az állatokkal. Az ember mindig erősen érdeklődik a más fajokkal való kapcsolatfelvétel iránt (MIKLÓSI–TOPÁL–CSÁNYI 2003).

INTERANIMÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ ÁLLATOK BESZÉLNEK EGYMÁS KÖZÖTT

Az „állatok beszéde” jelenség a leggyakrabban az állatmesékben, fabulákban bukkan fel. Az állatmese megtalálható minden folklórbán, minden irodalomban, tehát univerzális folklór- és irodalmi műfaj. Az „állatok beszéde” jelenségnek tapasztalati alapja van: az ember a kezdetektől tapasztalja, hogy az állatok valamiképpen kommunikálnak egymással, például úgy, hogy összehangolják a tevékenységüket. Hívják a párjukat vagy a kicsinyeiket, vészjelzéseket adnak le, jelzik a vadászterületüket, s olyasféle jelzéseik is vannak, ami a megelégedésnek, örömmek felel meg. Az antropológus Malinowski öncélú „fecsegésnek” vélte a madarak önfelelt csivitelését, s ehhez a viselkedéshez hasonlította az ember ugyancsak öncélú, különösebb jelentés nélküli (fatikus) társalgásait. (MALINOWSKI 1953, BALÁZS 1993.) Ráadásul az állatok nem csak fajtársaik között, hanem más fajokkal szemben is képesek valamiféle kommunikációra: a madár például hangjával igyekszik elcsalni a macskát a fiókái közeléből.

Az állatok kommunikációja azonban emberi értelemben nem „beszéd”. Az ember fantáziájában azonban sokszor úgy jelenik meg, mint (bármilyen emberi nyelven elképzelhető) emberi beszéd. Ezt az antropomorfizmus (emberhez hasonlítás) teszi lehetővé. Az állatok kommunikációját az ember könnyedén a saját maga kommunikációjához hasonlítja.

A mesékben, állatregényekben, állatfilmekben állatok fajtársai, sőt idegen fajtársak közötti „emberi” beszéd valójában az emberi beszéd interpretációja. Az ember az emberi beszéd tulajdonságával ruházza fel az állatokat. Régi szép kifejezésünk: lelkes állat. Azt jelenti: ember. Kialakulását tekintve zoomorfizmus – az állathoz hasonlítja (egy fontos jelzővel bővítve) az embert. Persze ma már azt is értjük a lelkes állat kifejezésen: különlegesen értelmes állat. Ez pedig antropomorfizmus: az állatot különleges (emberi) értelemmel ruházzuk fel.

Tamási Áron *Jégtörő Mátyás* című regényében két pók, Csószöví és Hurokkötő beszélget egymással – nem is akármilyen filozófiai szinten, sőt még iróniát (mint abszolút emberi magatartást is beleszöve):

(A nőstény Csószöví a hím Hurokkötőnek:)

– *Nagyon gyalázatos eset történt velem – mondta.*

– *Micsoda?*

– *Egy szemtelen keszegpók rám támadott, hogy megerősakoljon.*

– *Hol?*

– *Az ablak talpán, a belsőn.*

Hurokkötő felemelte két felső karját, mint valami kardot, és így szólt:

– *Ma meghalsz, keszeg!*

Azzal elrohant, mint a bolond.

Csak órák múlva tért vissza, nagyon fáradtan és csalódottan.

– *Nem találtam sehol a keszeget – mondta.*
Nem bírtam tovább, hanem elnevettem magamat. Ebből mindjárt látta, hogy mi igaz az egészből.
– *Miért csináltad ezt velem? – kérdezte.*
– *Április elseje van! – feleltem.*
Nem haragudott Hurokkötő, hanem ő is jót nevetett. (TAMÁSI 1980: 34–35.)
A filozofikus állatregényekre Orwell *Állatfarm* című regénye lehetne még példa.

INTERSPECIÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ EMBER BESZÉLI AZ ÁLLATOK NYELVÉT, KOMMUNIKÁL AZ ÁLLATOKKAL

UTÁNZÁS

Folyamatos az ember próbálkozása, hogy kommunikáljon az állatokkal, hogy beszélje az állatok „nyelvét”. A kisgyerek folyamatosan beszél a háziállatokhoz. De az állattartó gazda is beszéddel irányítja az állatait. Az állatkertben is szólontatják az állatokat. A zoomorfizmus jelensége ez, amikor az ember hasonulni kíván az állathoz, fölveszi az állat egyik tulajdonságát.

Az állatok nyelvének használata a hangutánzással kezdődik. Az ember folyamatosan igyekszik utánozni az állatok hangját. Vannak különleges hangutánzók, akik akár föl is hívják az állat figyelmét magukra jellegzetes hangadásukkal. A hangutánzás elemi jelenség (általólag az állatok is képesek megtévesztés céljából más állat hangjának az utánzására). Az ember hangutánzó tevékenysége a nyelvekben a hangutánzó szavakban, kifejezésekben rögzül. Ezek egy része állathang-utánzás. Az így keletkező szavakból gyakran lesznek gyermeknyelvi szavak, állathívó-kifejezések, állatnevek, mondókák (indulatszó: állathívó és -űző kifejezés, hangutánzó ige, névszó – név, rigmus).

ÉNEKKEL KOMMUNIKÁLÁS

Az ének is kommunikáció, és nem pusztán zenei, hanem szövege kapcsán nyelvi is. A görög mitológiában Orpheusz énekével és zenéjével az emberek mellett az Alvilág uraira, halottakra, vadakra és növényekre is hatni tudott: „énekére meglágyultak a tigrisek, megindultak a kemény tölgyfák” (TRENCSÉNYI-WALDAPFEL 1976: 269).

BESZÉD AZ ÁLLATOKHOZ (LEGENDA)

Assisi Szent Ferenc – középkorban Magyarországra is eljutott – két legendájában is felbukkan az állatokkal való beszéd: Szent Ferenc prédikál a madaraknak, és meggyőzi a farkast.

„Igazi paradicsomi világot tár az olvasó elé a legendának az a része, amelyben Szent Ferenc az ő húgocskáinak, a madaraknak prédikál. Társaival együtt ballag a mezőben s észreveszi, hogy különböző madaraknak temérdek sokasága üldögél a fákon. »Mondá társainak várjatok meg engemet ez úton, elmegyek és prédikálok én húgaimnak, madaracskáknak.« És elment a mezőbe, ahol a madarak lakoznak vala. És legottan, hogy prédikálni kezdett, valamennyi madár leszállt hozzá. S a madaraknak mondá Szent Ferenc: Igen sokkal tartoz-

tok Istennek én húgaim, madarak. És tartozatok is mindenkoron dicsérni őt szabadságtokért, repülésetekért, égi életetekért. Ti nem vetek, nem arattok, Isten mégis éltet benneteket. Ad folyóvizet és forrásokot innotok, ad hegyet és halmot fészkelnetek. És mert sem fonni, sem szőni nem tudtok, ad tinektek és a ti fiaitoknak kellemes öltözést. Azért igen szeret titeket a Teremtő, aki tinektek ennyi jót adott. Óvjátok magatokat én húgaim, madaracskák, ne legyetek hálátlanok, hanem mindenkor dicséritek Istent. És a boldogságos atya beszédére a madarak mind megnyitották orrukat, kiterjesztették szárnyukat, kinyújtották nyakukat. Fejüket tisztesen lehajták a földre. És ő éneklésükkel és viselkedésükkel mutatták, hogy a szentatya beszédén sokképen örvendeznek vala.”¹

A madaraknak szóló prédikáció mellett Ferenc a vérengző farkast is megtérítette. A „naiv költéssel átszőtt legendának talán a fordult farkasról szóló csoda a legjellemzőbb része: »Az fordólt farkasról, ki Bódog Ferencnek miatta fordóla nagy szőléségre«. Történt egy alkalommal, hogy Eugubia városának tartományában egy szörnyű farkas jelent meg s halálos rettegésben tartotta a polgárokat. Csak felfegyverkezve mertek kimenni a város földjeire. A farkas megette a háziállatokat, megmarta az embereket, maguk a fegyverek sem árthattak fogai ellen. Végül alig mert valaki kimozdulni a városból. Az Úr Isten azonban meg akarta jelenteni a polgároknak Szent Ferenc szentségét, könyörületet ébresztett tehát az irgalmaslelkű férfit szívében. A polgárok figyelmeztették Szent Ferencet, hogy ne menjen ki a mezőre, mert a farkas megöli, de Szent Ferenc hitt az Úr Jézusban, nem fegyverkezett fel, csak a szent keresztnek jegyével jegyezte meg magát s minden bizodalját Istenbe vetette. Künn a mezőn a szörnyű farkas feltátotta száját, Szent Ferencnek szaladt, de ő feléje vetette a kereszt jegyét, mire a vadállat megtorpant s keményen kinyitott száját berekesztette. Szent Ferenc beszélni kezdett: »Jöjj ide, atyámfia, farkas, én Krisztusnak fölére parancsolok néked, hogy sem nekem, sem egyébnek valakinek árts.« Mily csoda: a farkas legottan lehajtotta fejét s levetette magát Szent Ferenc lábához. »Farkasból lön bárány.« A szent most prédikált neki Atyámfia, farkas, te sok kárt tettél ebben a tartományban, irgalom nélkül megölted az élőket, mindenkit megmártál, azért méltó vagy a halálra, miképen a gonosz gyilkos. Zúgnak is ellened gonosz tetteid miatt s ellenséged az egész város. De, atyámfia, farkas, én békességet akarok te közted és az emberek között, úgyhogy az emberek tőled tovább meg ne sértessenek s megbocsássák minden elmúlt vételkedet. És a farkas testének, farkának, füleinek és fejének hajtásával mutatja vala, hogy megfogadja mindazt, amit Szent Ferenc mond vala. És monda Szent Ferenc: Én fogadom neked, atyámfia, farkas, hogy amíg élsz, elég eleséget adatok neked a városban, mert hiszen, ami gonoszat tettél, azt éhséged miatt tetted; viszont azonban, atyámfia, farkas, fogadd meg te is énnekem, hogy soha többé sem embert nem sértesz, sem állatban nem teszel kárt. És a farkas fejet hajtott. Mikoron pedig Szent Ferenc kinyújtotta kezét fogadalomnak vételéért, a farkas felemelte jobblábát s belevette azt Szent Ferenc kezébe, azután úgy ballagott gazdája után, mint a szelíd bárány.”

A középkori kódexben így fejeződik be a történet (megközelítően akkori kiejtéssel átírva): „És az farkas két esztendeig élván, az várásszerte ajtóról ajtóra mégyen vala koldólni; senkit meg nem sért vala, sem meg nem sérttetetik vala senkitől, tisztesen éltetvén. És hogy csuda: sonha sem eggy eb ő ellene nem ugat vala. Azután az farkas megaggván, meghala.

1 Forrás: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xv-szazadban-338/szent-ferenc-legendajanak-forditasa-353/>

Mert ez mondott farkasnak békességes és engedelmes békességén az polgárok igen bánkódának, mert valamikor Szent Ferencnek ucczáján jár vala, Szent Ferencnek jóságát és csudálatos szentségét elméjébe hívják vala Jézos Krisztusnak gyicséretire. Ámen.”²²

Az állatok nyelvén való beszéd különleges tudás, amelyre ajándékozás útján is szert lehet tenni. Erről szól az állatok nyelvét értő juhász (a kakas tanácsa) népmesemotívumunk (KOVÁCS 1979: 707—708).

VADGYERMEK – CSAK AZ ÁLLATTAL BESZÉL

A Föld minden gyermeke spontánul is közvetlen kapcsolatban van a körülötte lévő állatokkal, vonzódik hozzájuk, beszél hozzájuk, és az állatok többsége a gyermeket nem bántja. Részben ehhez a jelenséghez fűződnek a kitett gyermek, vadgyermek, farkaskölyök- vagy Maugli-történetek: vagyis azok, amikor egy-egy elveszett vagy kitett gyereket az állatok neveltek fel. Ám amíg például a Maugli Kipling fantáziájának terméke, a Hansági-lápból felbukkanó, majd újra eltűnő Hany Istók történetének reális alapjai vannak. A kapuvári római katolikus plébánia anyakönyvében szereplő latin följegyzés magyar fordítása: 1749. március 17. Feltételesen megkereszteltetett az erdőben talált, kb. 8 éves eszelős fiúgyermek, István, kinek keresztszülei Hochsinger Mihály és Meznerné Anna Mária. – Egy német nyelvű forrás (magyar fordításából) pedig ez derül ki: 1749. március 17-én Nagy Ferenc és Molnár Mihály kapuvári halászok egy vadállathoz hasonló fiút fogtak, akinek azonban teljesen emberi alakja volt; körülbelül 10 éves: behozták a várba, s mivel a fiú semmit nem tudott beszélni, feltételesen megkeresztelték (...) a gyermek meztelen volt, nyers füvet és szénát, szalmát evett, ruhát nem tűrt meg, és amikor megpillantott egy embert, azonnal a vízbe ugrott, és úgy úszott, mint egy hal... (FARAGÓ 1981: 11, 13.)

A forrásokból és a Rába, Répce, Ikva körüli falvakban elterjedt mondákból kiderül, hogy egy beszélni nem tudó gyermeket találtak a határban (erdőben, mocsárban). A mondák még hozzátészik: félig ember volt, félig hal, ujjai között úszóhártya feszült, főtt ételt nem evett, kígyókkal, békákkal táplálkozott. Ezekre azonban nem utalnak a történeti anyagok. Hasonló esetek még napjainkban is előfordulnak. A gyámügyi szakemberek találtak rá egy fiúra, aki óvodás korában jobbára a kutyákkal élt, velük evett és ugatott, négyéves korában nem beszélt, de metakommunikációs készsége fejlett volt (HAJBA 2011). Talán az ő esetének folytatása: a kőszegi gyógypedagógiai intézménybe került hatévesen egy tatabányai kisfiú, aki addig a kutyákkal együtt lakott, csak gügyögni tudott – akkor tanították meg beszélni (HAJBA 1980).

„BESZÉLGETÉS” KEDVENCEINKKEL

Beszélgetni csak az ember tud, az állatok mindenfajta hangokkal, mozdulatokkal, magatartással közvetített információcserével kommunikálnak. „Beszélgető állatok nincsenek” – írja Csányi Vilmos (CSÁNYI 2008: 119). A delfinek kommunikációja sokszor gyanúba keveredik. „Ha egy delfin közeledik az emberhez, előlتي csicsérgésével, fütttyel, morgással, de azt nem tudjuk megmondani, hogy beszél-e vagy csak dudorászik” (CSÁNYI 2008: 62).

2 Forrás: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xv-szazadban-338/szent-ferenc-legendajanak-forditasa-353/>

A családi állatok esetében ennek ellenére „a gazdák túnyomó többsége beszél a kutyájához, nagyjából úgy, ahogy a 2-3 éves gyerekekhez szoktunk. A kutyák pedig érdeklődve néznek, hallgatják a beszédet, és azután cselekszenek valamit, az egyik így, a másik amúgy. A gazda nem várja, hogy a kutyája válaszoljon, de azt elvárja, hogy megértse, és megköveteli, hogy úgy tegyen, ahogy mondta. A gazdák teóriája tehát az, hogy a kutyák megértik az emberi beszédet, vagy legalábbis annak egy részét. Ha ez az elképzelés nem lenne olyan általános, akkor valószínűleg nem beszélnék annyit a kedvenceinkhez” (CSÁNYI 2012: 207).

Megfigyelések szerint egy átlagos kutya legalább 30-40 szót megért, ráadásul „ők maguk is kitalálnak és értelemszerűen használnak egyszerűbb szavakat. (...) külön hangja van a kérésnek, a méltatlankodásnak, az idegen vagy az ismerős jelzésének, de ezek nem az állatoknál szokásos, öröklött kommunikációs jelek, hanem tanultak, (...) igyekeznek utánozni a beszédünket. Még hozzá célszerűen, a megértetés szándékával” (CSÁNYI 2012: 207). „Az ugatás tulajdonképpen az ember tagolt beszédének az utánzása. Sok értelme még nincs, de már hasonlít” (CSÁNYI 2032: 183). Ez a másik oldalról is hasonlóan működik, etológusok által végzett kísérletekben „mindenki jóval a véletlen szint felett találta el, hogy milyen szituációból származtak az ugatások” (GÁCSI-PONGRÁCZ 2006: 137). Ráadásul „a kutyák, ha figyelünk rájuk, maguk is kérdeznek. A kérdező információt vár. Ha reggel (...) megkérdezi, ki megy vele sétálni, a választ elfogadja. Nem tud beszélni, és a kérdése csak az én emberi, szociális megértésem keretében értelmezhető, de a megértés egyértelműen következik abból, ahogy ő a válasz után viselkedik” (CSÁNYI 2012: 216). Elmondhatjuk tehát, hogy „a kutyákkal folytatott kommunikáció nem egyoldalú, nemcsak az ember mond, mutat, kér vagy kérdez valamit, hanem a kutyák is ezt teszik. A kommunikáció kétoldalú. A kutyák is igyekeznek a nekik fontos dolgokról számunkra érthető közléseket nyújtani” (CSÁNYI 2012: 219).

A családi állatokhoz való (interspeciális) beszéd a mindennapi kommunikáció szerves része. Horváth Krisztina (2018) klasszikus grammatikai keretben (interjú-módszerrel) vizsgálta meg a kérdést. Megállapította, hogy az állatokkal való kommunikációra leginkább a rövid tömondatok, az utasítás, parancs, kérés, a megszólítás a jellemző; nincsenek vagy csak nagyon jelzésszerűek a leíró vagy narratív részek. Például: *Mi van, megfáradtál? Ennyi? Ennyi tellett? Macsesz! Még nincs a 10 perc, az biztos! Na, na. Elfáradtál, mi? Sok dolgod volt ma. Fáradt macska. Hm, nem? Nem. Jajj, te! Na gyere le! Gyere le, hadd szeretgesselek meg! Na miért, na. Jól van, na. Nagy macska. Te. Jajj, az vagy. Nagy tohonya dög. Az vagy bizony. Mutisd ki a fogad. Jól van. Szép circa. Na, a kezem nem játék. Te. Vérengző állat. Tappancs! Tappancs, tappancs, tappancs...* (HORVÁTH 2018: 283.)

A szövegrészletből kiderül a sajtatos, kisgyerekekhez is hasonlóan szóló, szülői-nevelői hangnem, kedveskedő beszédmód: becéző-játékos (tegező formájú) megszólítás, tréfás feddés, tanító-nevelő szándékú utasítás, helyreigazítás, sok dicséret, ismétlés. Mindez tömondatokban, jól tagolható-ritmizálható egységekben, és sok indulatszó (mondatszó) használatával valósul meg.

Több olyan kísérletről tudunk, ahol állatokat próbáltak megtanítani az emberi nyelvre, vagy az emberi nyelvre jellemző kommunikációra, sikertelenül. Egyetlen állat sem tudta átlépni az absztrakciónak azt a szintjét, amely az emberi nyelv jellemzője, amely azt a bizonyos evolúciós „megugrást” jelentette, és elindította a kulturális evolúciót.

ÁLLAT KOMMUNIKÁL AZ EMBERREL

Némely állat ösztönösen is tud kommunikálni az emberrel: gondoljunk csak a háziállatokra, amelyek minden eszközzel igyekeznek felhívni a gazdájuk figyelmét arra, hogy ideje lenne a táplálékukat odaadni. Olyan ritka példák is előfordulnak, hogy egy-egy állat valamilyen vészjelzéssel megmenti egy ember életét. Sok példát tudnának mondani erre a jelenségre az állattartók.

Egyes állatok megtaníthatók bizonyos jelzések vételére és adására, de ezek a jelzések soha nem állnak össze emberi értelemben vett beszéddé.

Az ember képzeletében azonban vannak beszélő állatok. Az irodalomban az állatszeplők emberi módra beszélnek. Tamási Áron *Jégtörő Mátyás* című regényében a sas végrendelet formájában mondja ki véleményét az emberről. A főszereplő, Mátyás elbizonytalanodik az újabb és újabb beszélő állatokon, rossz szellemet vél bennük, el akarja vágni a sas nyakát. Ekkor a sas ezt mondja: „Ne késlekedj, hanem vágd el a nyakamat, amit megadással íme lefektetek a lábad elé. Vágd el irgalom nélkül! De ha elvágtd, akkor menj, és vágd ki mind a fákat is a kertedből, tépd ki a virágokat, süsd meg a tüzet és égesd el a vizet, öld meg a méheidet, koncold fel a kutyádat és macskádat, pusztíts el minden állatot és növényt, de legjobb lesz, ha egyszerre felfordítod a világot a nappal, a holddal és a csillagokkal együtt. Mert amíg ezt meg nem teszed, addig szellem mindig és mindenben lesz!” Mátyás ekkor kiejtette kezéből a fejszét és zokogni kezdett: „Bocsáss meg nekem...” (TAMÁSI 1980: 125.)

Tamási Áron legfontosabb gondolatait egy állat, egy sas mondja el emberi szóval, ráadásul magyarul.

ÁLLAT ÉS EMBER ŐSI KÖZÖSSÉGE

Várkonyi Nándor keresi az értelem korai formáit az állatoknál – méheknél, hangyáknál (VÁRKONYI 2009: 37–78). Páratlanul alapos etológiai leírásokat ad. Feltételezi (VÁRKONYI 2004: 401), hogy „az ember eredetileg benne élt a világot fenntartó nagy harmóniában, teljes közösségben a természettel. Tárnya volt a rendnek, mint a növény és az állat.” S ez benne van az ember „ősemlekezésében”. A világ minden részén fellelhető hasonló szövegek, motívumok (Paradicsom-mítosz, barátság az állatokkal, teremtés, bűnbeesés, vízözön) alapján Várkonyi feltételezi, hogy ezekben az emberiségnek valós, közös emlékei vannak leírva. Valamikori szerves együttélés a természettel (Paradicsom), az állatvilághoz való szoros kötődés (az értelem jelei az állatoknál, az állati múlt jelei az embernél). „Az alapok oly mélyre nyúlnak, hogy elvesznek tudatalatti világunkban” (VÁRKONYI 2009: 485). Az ősi ember a „paradicsomi tudás” által együtt élt a szelíd állatokkal. Nem „természetközelségben” élt, ahogy a tudomány terminusa állítja, hanem benne élt a természetben, kozmikus kapcsolatok közepette (VÁRKONYI 2009: 243). Elképzelését később megismétli. Az ősi letűnt, de vágyakban, emlékekben élő egyetemes világ: a Paradicsom, a harmónia világa. Ezért is él az emberben a sóvárgás az elveszett paradicsomi boldogság után. „Egyetemes hiedelem és mesemotívum, hogy a Paradicsomban (az ember) együtt élt az állatokkal, ismerte a természetüket, értette e beszédüket.” (VÁRKONYI 2009: 345.) Mindezt az általunk ismert történelem előtti időre teszi. „Tény, hogy az általunk ismert, történelmi idők kez-

dete óta az ember egyetlen vad növényt sem tudott megnevesíteni, egyetlen vadállatot sem háziállattá szelídíteni. (...) A mondák és mítoszok tisztában vannak a házinövények és állatok régi eredetével... (...) A mítoszok nyelvén ez annyit mond, hogy szelídítésük valamely magasabb tudás műve.” (VÁRKONYI 2009: 254.) Ebben a történelem előtti korban persze az ember föltehetőleg még nem beszélt. Hasonló kommunikációja lehetett, mint az állatoknak. Talán ezért is „érthette” egymást állat és ember. A „régii ember nem racionális lény volt, nem fogalmakat használt, hanem természeti lény, azért a természet nyelvén, azaz képekben beszélt.” (VÁRKONYI 2009: 339.)

A paradicsom, az állatok és az ember harmonikus világának léte, emlékének nyomai felbukkannak Mircea Eliade, a jeles román folklorista műveiben. A sámánok extázisba esése, hangadásaikkal az állatok hangjának utánzása kapcsán említi a paradicsommítoszokat. „A sámánok állathangutánzása, ami oly nagy hatást gyakorolt a megfigyelőkre, s amit az etnológusok oly gyakran ítélnék holmi kóros megszállottság megnyilvánulásának, valójában az állatok barátságának visszaszerzésére és következőképp az őseredeti Paradicsom helyreállítására irányuló vágyat tükrözi.” (ELIADE 2006: 108.) Féja Gézánál is visszacseng az aranykor, a paradicsom létének feltételezése. „Az antik kultúra és a folklór egyaránt sokat tudnak a 'aranykorról', midőn a létezők, az emberek és az állatok, de olykor a fák is értették egymás nyelvét” (FÉJA 1970: 84). Eliade a Paradicsom stabilan velünk élő képében a következőket látja: „A mítoszok, amelyek ezt az ideológiát alkotják, a lehető legszebbek és leggazdagabbak közé tartoznak: a Paradicsomról és a bukásról szólnak, az őseredeti emberi halhatatlanságáról és kapcsolatáról Istennel, a halál eredetéről és a szellem felfedezéséről...” (ELIADE 2006: 108–109.)

Az „beszélő” állatok képe, az embernek az állatokkal való kommunikációja, ennek régmúltba nyúló egyetemes (univerzális) műfajai az embert visszavezetik kialakulásának kezdeteihez.

IRODALOM

- BALÁZS Géza 1993. Kapcsolatra utaló (fatikus) elemek a magyar nyelvben. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Nyelvtudományi értekezések, 137.)
- CSÁNYI Vilmos 2008. Kis etológia. Kossuth Kiadó, Budapest.
- CSÁNYI Vilmos 2012. A kutyák szőrös gyerekek. Libri, Budapest.
- ELIADE, Mircea 2006. Mítoszok, álmok és misztériumok. Cartaphilus, Budapest.
- FARAGÓ Sándor, dr. 1981. Mi lehet az igazság Hany Istók körül? Rábaközi Múzeum, Kapuvár.
- FÉJA Géza 1970. Tamási Áron alkotásai és vallomásai tükrében. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- GÁCSI Márta–PONGRÁCZ Péter 2006. Kommunikáció a csoportban: kutya–ember csoport. In: Miklósi Ádám – Topál József (szerk.): Kutya gondolatok nyomában. 117–133. Typotex, Budapest.
- HORVÁTH Krisztina 2018. Az interspecifikus kommunikáció szintaktikai jellegzetességeiről. 277–286. In: Balázs Géza és Lengyel Klára szerk.: Grammatika és oktatás – időszéri kérdések. Struktúra, funkció, szemiotika, hálózat. Tanulmánykötet. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter (IKU) – Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. (Magyar szemiotikai tanulmányok 41–42.)
- KOVÁCS Ágnes 1979. Kakas tanácsa. 707–708. In: Ortutay Gyula főszerk.: Magyar néprajzi lexikon. Második kötet. Akadémiai, Budapest.

- MALINOWSKI, Bronislaw 1953. The problem of Meaning in primitive languages. 296–336. In: Ogden, C. K.–Richards, I. A.: *The Meaning of Meaning*. New York, London.
- MIKLÓSI Ádám – TOPÁL József – CSÁNYI Vilmos 2003: Kivel lehet még „beszélgetni”? – A fajok közötti kommunikáció problémája, különös tekintettel az ember–kutya kapcsolatra. *Magyar Tudomány*, 2003/8. 998.
- TAMÁSI Áron 1980. *Jégtörő Mátyás*. Szépirodalmi, Budapest.
- TRENCSÉNYI-WALDAPFEL Imre 1976. *Görög regék*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
- VÁRKONYI Nándor 2009. *Az elveszett paradicsom*. Második, javított kiadás. Széphalom Könyvműhely, Budapest.
- VÁRKONYI Nándor, 2004. *Pergő évek*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

EGYÉB IDÉZETT HELYEK

- HAJBA Ferenc 2010. Speciális iskola a léthatáron. *Népszabadság*, 2010. júl. 13. 5.
- HAJBA Ferenc 2011. Farkas Berci stációi. *Népszabadság*, 2011. aug. 13. 12.